

A DEMOKRÁCIA JÖVŐJE.

— MÁSODIK, BEFEJEZŐ KÖZLEMÉNY. —

4. A demokrácia jelene.

Ez a folyamat a renaissance óta folyton nőtt terjedelemben s intenzitásban s korunk nagy demokráciáihoz vezetett el, a melyek bár távol állanak attól, hogy tiszta demokráciák legyenek, mégis jellegzetesebben, mint bármikor máskor a történelemben, tüntetik fel azt az irányzatot, melyben a demokrácia lényegét felismertük.

A gazdasági élet súlypontjának amaz előbb említett eltolódása mellett mindenütt ugyanazok a szerkezeti képletek lépnek fel, melyek az utolsó évszázadait élő római birodalomban jelentkeznek. Csakhogy ezek a képietek sokkal nagyobb arányokban és bámulatos fejlődési gyorsasággal tűnnek fel.

A középkorral romba dőlt római Imperium egy sokkal magasabb fokon és egy sokkal intenzívebb ritmuson újul fel és vele együtt a demokratikus eszmék s intézmények olyan hatalmasra, a minőt még nem látott a világ. Egy futó tekintet elég ahhoz, hogy belássuk, hogy a római Imperium jellegzetes szerkezeti képletei tényleg a modern demokráciákban is feltalálhatók.

I. Hogy a társadalmak szerfölötti kvantitatív megnövekedése modern jelenség: nem szorul bővebb bizonyításra. Európa népessége 1801-ben 175 millióra, 1830-ban 216 millióra, 1870-ben 300 millióra, 1897-ben 370 millióra lett becsülve.¹

II. A népesség sűrűsége és a városi élet nagy intenzitása szintén a modern demokráciák jellegzetes tünete. Európában a legkevésbé sűrű területek egyszersmind a legkevésbé demokratikusak. Míg Lancashirenek km²-ként 707 lakosa, Németalföldnek 303 lakosa van, addig Oroszországnak átlagban 17.

Még fontosabb a demokráciára a városi élet. így India a kasztok hazája előtt a város fogalma ismeretlen. Ellenben Európában a városi élet egyre fejlődő irányzatot mutat.

¹ Bouglé. I. m. 39. 1.

1870 és 1897 között míg a lakosság száma 20%-val emelkedett, addig a városi lakosságé 52%-val, több mint 100,000 lélekkel.¹

III. A társadalom alkatelemeinek bámulatossá lett mozgékony-sága ma már közhely a »gőz és villamosság korában«. »Ha a távolságokat többé nem a terület után, hanem (a mi társadalmi életben tényleg fontos) amaz idő után számítjuk, mely azok befutására szükséges: úgy értjük, hogy a modern nemzetek területe mintegy összeszorul szemeink előtt. Hosszú évszázadokon át — mondja egy francia statisztikus — kevesebb mozgás volt a földön, mint a mennyi ma egyetlen nap folyamán megy végbe.²

IV. Az anthropologusok kimutatták, hogy tiszta fajok ma már nem léteznek, hogy a modern nemzetek a fajok legnagyobb keveredéseit tüntetik fel. »A nemzetek ethnikai kevertsége civilizációjukkal együtt növekedik. És nem véletlenség, hogy ép a legkevertebb Franciaország formulázta először az emberi jogokat.³

V. A társadalmi bonyolultság rendkívüli megnövekedése szintén szembeszökő jelensége a modern életnek. Alig van városi ember, ki ne volna több, különböző célú egyesülés tagja. A bámulatot munkamegosztás a modern nagy ipar alaptörvénye. A gazdaság mindinkább világ gazdaság.

VI. Az egységesítés folyamata nemcsak az egyes államokon belül ment végbe, de hatalmasan megindult az a törekvés is, mely a gazdasági és politikai működések internacionális egységesítésére irányul.

Ezen, a római imperiummal megegyező szerkezetek mellett egy új képlet is jelentkezik, mely a modern demokráciák *sui generis* vonása: a modern gőz és villanyerővel dolgozó gépeket és az ezek körül kikristályosodott sajátos jellegű életet értem. A modern demokrácia hatalma és ereje azokon a roppant néptömegeken nyugszik, melyeket a nagy gyáripár halmozott fel egyes pontokon, előbb hihetetlen nyomorba és szenvedésbe taszítva, hogy azokból később a modern demokráciák alapvető erője, az öntudatos proletariátus kikerülhessen.

A demokratikus törekvések általa új szint és jelentőséget vettek fel. A demokrácia a jogegyenlőség harcából, melyet a polgárság folytatott a feudalizmussal szemben, a gazdasági egyenlőségért való küzdelemmé vált. Az az osztály, mely mun-

¹ Ib. 39. és köv. 1.

² Ib. 106., 107. 1.

³ Ib. 152.. 153. 1.

kajából, máról-holnapra él, csakhamar azt az ideológiai koncepciót dolgozta ki, mely szerint maga a jogegyenlőség nem valósíthatja meg a demokrácia eszményét, midőn a rengeteg vagyoni különbségek, ha nem is jogi, de tényleges hatalmat adnak a kisebbségnek az összesség felett. Létrehozni a társadalmi élet oly rendjét és szerkezetét, mely a termelési eszközök államosításával kiküszöböl minden improduktív munkát s munkanélküli jövedelmet, átgyúrni az államot a kevés gazdag hatalmi eszközéből egy bölcsen vezetett mesterséges kiválasztás főszerzőjévé a népösszesség érdekében, a »hatalmi államból« »munka-államot« »csinálni«: íme azok az új célok, melyeket az élet megváltozott anyagi rendje és szerkezete az emberek elméiben létrehoz a modern demokráciákban.¹

És hogy az a demokrata eszmény, melyet a *teljes jogegyenlőségben* látott a feudalizmussal küzdő polgárság még távolról sem elegendő a társadalmi élet egy valóban demokratikus rendjének megvalósítására: azt a legújabb jelen tényei megdöbbentően igazolták.

Mert ha túlsötéteknek is vagyok hajlandó tartani számos lapjait annak a csodálatos lelkiismeretességgel és induktív gondossággal megírt munkának, melyben M. Ostrogorski az angol és az amerikai demokráciák fejlődéstörténetét előttünk feltárja: még akkor is kétségtelen, hogy a modern demokrácia e két klasszikus földjének tapasztalatai épen nem tüntetik fel rózsás színben a demokrácia jelenét.

Így Angliában, bár a választójog nagymérvű kiterjesztése

¹ A „politikai demokrácia” és a „munkás demokrácia” között nem tudom azt a valóban lényegbevágó különbséget felfedezni, melyet Lagardelle szeretne felállítani. Mindössze a politikai taktika szempontjából lehet különbségeket felállítani, nem pedig a dolgoknak abból a szempontjából, melyből mi indultunk ki. (*Socialisme ou Démocratie. Le Mouvement Socialiste* c. folyóirat 1902 május 31. száma).

Ugyanezen szempontból ítélendők meg azok a gyakori viták, melyek szocialista folyóiratokban a *szocializmus* és a *demokrácia* közötti különbségekről szólnak. Ezekben a vitákban nem a két irányzat lényegbeli szembeállításáról van szó, hanem arról, vajon a jelenlegi politikai demokrácia keretei, szervei és működési tere lehetővé teszik-e a szocializmusnak szervezetét és eszményeit a mai demokrácia eszközeivel megvalósítani? Vagyis mindezek a fejtegetések az *evolúció* és a *revolúció* témájára vonatkoznak, melyek e dolgozat tárgyát nem érintik. (Tipikus a demokrácia ily irányú tárgyalására Bernstein cikke: *Démocratie et Socialisme* és a Kautskyé: *Démocratie et Lutte de Classes. Le Mouvement Socialiste*-ban 1899 április 1. és 15. szám).

kivette a politikai hatalmat egy agrár oligarchia kezéből s lehetővé tette, hogy a szélesebb néptömegek érdekei úgy a törvényhozásban, mint az önkormányzatban a réginél sokkal nagyobb mértékben érvényesüljenek, bár a nyílt parlamenti és választási korrupció legundokabb formáit a politikai élet demokratizálódása megszüntette: mégis a pártokban valódi demokrata szellem nincs, azok hova-tovább képviselőválasztó gépekké lesznek a politikából élő professzionátus üzletemberek kezében, a caucusrendszer kis politikai klikkek uralmát biztosítja, melynek alapja nem elvi program, hanem a párthatalom biztosítása a vezetők önző céljai érdekében. A pártok hovatovább mechanikai csoportosulások lesznek az *omnibus-programmok* mindent felölelő elvtelen köpenyeye alatt, a független, önálló gondolkodás kihálóban, a párttekintély és pártérdek babonás fétissé lesz...

A modern angol pártrendszer, az amerikai mintára szervezett *Caucus* hatásait Ostrogorski ezekben a fővonásokban foglalja össze:

«... azt lehetne mondani, hogy a vezetés monopóliuma, melyet a régi uralkodó osztályok képviselői foglaltak el, egyre inkább a *wire-puller*-ek monopóliuma lesz, kik a plutokraták üzleti alkalmazottai.»¹

»A választási szervezetek által kifejtett erőlködések sokasága, sokfélesége és intenzitása igen komplikálttá tették a választási ügyet: *it has become quite a science* (valóságos tudományyá lett) miként a pártszervezetnek képviselői nem minden dicsekvés nélkül mondják: *it is now quite a business* (ma már igazi üzlet) mondják mások, *and you must attend to it as to a business* (és úgy kell foglalkozni vele, mint egy üzlettel).²

A politika ilyen jellege természetesen ép a társadalom legkiválóbb elemeiben közönyt vagy utálatot ébreszt a közdolgok iránt, mert ott nem az elvek, hanem a hatalmi érdekek küzdelme folyik. Az egykori politikai pártok nagy elvi ellentéte mindjobban elmosódik. »Nem képviselve többé ellentétes és határozottan kifejezett elveket s nem bírván többé az egyik a haladás, a másik a reakció privilégiumával, az egyik a tömegek érdekei gondozásának, a másik az arisztokraták és kapitalisták monopóliumával: a pártok, mint ilyenek, pusztá halmazatok lesznek, egyesülve valamely *leader* vonzóereje alatt a hatalom

¹ *La Démocratie et l'organisation des partis politiques*. Paris, 1903. I. k. 555. 1.

² I. m. I. k 556. 1.

meghódítására vagy megőrzésére. Egy szóval párhuzamosan a társadalom és a politika elválásával az ember bekövetkezni látja a politika elválását az elvektől.¹

Mindez nem jelent mást, mint azt, hogy a politika hovatovább a sport vagy az üzlet egy nemévé válik s minthogy szakít az élet valódi erőforrásaival, a pártműködések mindinkább fizetett hivatalnokok buzgalmán alapulnak. »Nincs többé elég *enthusiasmus* a caucusman-ek soraiban sem az egyik, sem a másik párton; a pénz kerül uralomra s ebből a tényből magyarázható meg az utolsó választásoknál a két párt közül annak a nagy sikere, a mely gazdagabb volt.«²

A plutokrácia uralmának kezdődő tünetei ezek, melyeket a gyöngye szocializmus csak kevésbé tud ellensúlyozni. Az arisztokratikus társadalom szervezett és céltudatos törekvése csak hozzájárul a kis egzisztenciák lenyűgözéséhez: »A meghívások az *at homes*-okra, a *garden-party*-kra, a párt *big man*-eivel (nagyfejűivel) való ebédekre, a *gentlemen's club*-okba való ingyen belépti jegyek rendszeresen demoralizálják a kis polgárság és a munkásosztály vezetőit, kifejlesztve és táplálva bennük a snobizmus amaz utálatos érzését, mely megmérgezi a társadalmi viszonyokat Angliában.«³

Szóval a demokrácia európai mintaállamának tapasztalatai csak megerősítik azt a kiindulási pontot, hogy valóban demokrata szellem és törekvés nem érvényesülhet a maga tisztaságában ott, hol a vagyonban és a befolyásban nagy ellentétek vannak a társadalom alkatelemei között.

Ez a tétel szinte rikító megvilágosítást talál Amerika példájában, hol egy hosszú történelmi múlt inveterált erői és keretei nem gátolják az oligarchikus-kapitalista alapokon nyugvó demokrácia benső irányzatainak szabad kifejlődését.

Nemesség, egyház, militáris struktúrák, régi osztálytagozódásoknak anyagi és ideológiai korlátjai híján az amerikai demokrácia mintegy torz nagyítása az Angliában megindult folyamatoknak. Ostrogorski idevonatkozó adatainak halmazát nem lehet undor és borzalom nélkül olvasni.

A politikai élet egyre inkább a trustök hatalmába jut. Teljesen kialakul az a típus, mely Angliában még csak csirájában mutatkozik: az üzleti politikus, ki politikai befolyását kizárólag

¹ Ib. I. k. 585. 1.

² Ib. I. k. 586. 1.

³ Ib. I. k. 545. 1.

egyek klikkek anyagi javára érvényesíti. A hivatalvadászok és a faiseurök valósággal ellepik az amerikai politikai életet.¹

A politikai élet egyedüli célja; a hatalom megszerzése a befolyásos gazdasági köröknek megfelelő törvények hozatalára, a közhivatalok zsákmányszerű szétosztására, az önkormányzati működések jövedelmező kihasználására, nem ritkán a bírói tisztségek kedvező befolyásolására.

A párt fanatizmus — egy dühöngő nacionalizmus ideológiája alatt s a legkevertebb s legelvtelenebb omnibus programok köntösében — kizárólag a milliomosok és szolgálójának érdekeit szolgálja a korrupció, cirkuszi érzékizgatás, zsákmánykiosztás,² terrorizmus minden lehető eszközzel.

Egy valóságos olasz maffia és camorra szervezet tartja uralmában a közéletet: »kevesebb törrel és puskával s több tudományos methodussal«.³

A plutokrácia uralmának teljessége ez, mely a demokrata jogegyenlőséget csakhamar üzleti érdekeinek szolgálatába láncolta le. A tényleges gazdasági viszonyok egyenlőtlensége itt is, mint mindenütt erősebbnek bizonyult a papiroson kivívott jogegyenlőségénél.* A politikai szervezeteket a milliomosok egyszerűen megvették.

¹ „Mindenütt találhatók az effajta politikusok kisebb bandái. Mind-egyik bandában legalább is három ember közül kettő hivatalnok vagy álláskereső és mindegyik a maga vagy társai befolyását arra használja fel, hogy személyi célokat kövessen és a becsületes és tisztességes embereket háttérbe szorítsa. Eljárásaik ép az ellentétei az igaznak és az igazságosnak. Ők az emberi nem legalja. Azt, mit a többiek lelkiismeretnek neveznek, ők megvehető és eladható dolognak tekintik a helyzet és a körülmények szerint.” írja Niles már 1823-ban. Idézi Ostrogorski I. m. II. k. 40. 1.

V. ö. egyszersmind James Bryce véleményét a gazdagság korrumpáló hatásáról Angliában és Amerikában: *The American Commonwealth*. II. k. 590—691. 1.

² „... Ekként — mondja Bryce — a hivatal felfogása a politikusoknál nem az az ideális, mely a közösségnek tartozó kötelességet jelenti, sem az a „praktikus”, hogy az egy csöndes hely, a melyben élhet valaki, ha kifejezetten nem hanyagolja el munkáját, hanem az a megrontott, mely szerint az egy bér, melyet múlt, ielen vagy jövő pártszolgálatokért fizetnek.” I. m. II. 133. 1.

³ Ostrogorski I. m. II. k. 357.

⁴A konzervatív v. Treitschke is egészen tisztán látja ezt a folyamatot: „Az iránt sem szabad az embernek áltatnia magát, hogy a szabad verseny demokratikus elve ezen államforma lényegét kezdi tőkéletesen megváltoztatni, hogy tényleg az a börze uralmához vezet... A két nagy amerikai párt semmi más, mint pénzéhes klikkek... (V. ö. *Politik. Vorlesungen anhalten an der Universität zu Berlin*. Leipzig. 1898. II. k. 278—973 11. Az

»Egyik vagy másik szempontból a pártszervezetek úgy jelentkeztek, mint az összes nagy magánérdekek operációs bázisai amaz erő kifejtéseikben, hogy az állami hatalmat önző céljaik érdekében kihasználják, a mely erő kifejtések az Egyesült-Államok történetének legnagyobb részét töltik be a polgárháború óta. A vasúttársaságok nyitják meg amaz ostromok sorát, melyeket a monopólium folytat az állam, mint a közérdek öre ellen. A rengeteg vasúthálózatot, azok pénzügyi adminisztrációját és üzemüket kiáltó visszaélések kísérték, melyeket a pénzemberek és spekulánsok kis ringéi érdekében követtek el az állam segítségével vagy elnézésével. Csaknem mindezeket a vasútvonalakat túlzott kiadások alapján létesítették az állam pénzbeli támogatásával s főleg azon földterületek segítségével, melyeket a kongresszus a nemzeti javakból adott. Igen gyakran ezek az engedélyek — melyek az 1861-től 1875-ig terjedő tizennégy év alatt a társaságok kezébe több mint százhatvanhárom millió acre földet juttattak — gyanús spekulánsok számára szóltak, a kiket a kongresszus tagjainak ama nagylelkű adományai ajánlottak, melyeket a pártszervezetek tartalékalapjai számára tettek s a kiknek egy csomó szenátor székét köszönhette. Az államtól nyert hatalmas földterületek a társaságoknak quasi-feudális hatalmat adtak s bő anyagot bank- és börzespekulációkra. Hogy az építésre szükséges tőkét összehordják, az engedményesek értékpapírokat bocsátottak ki a piacra, s ezekkel féktelen és csalárd spekulációt űztek, melyeknek áldozata a nagyközönség lett, mely megtakarított pénzét fektette beléjük; jóformán nem volt mód arra, a törvény elégtelensége folytán, hogy a társaságok igazgatóitól elszámolást

erős demokratikus közszellem s az egészségesebb vagyonmegosztás Franciaországban nem engedte a dolgokat az amerikai demokrácia mintája szerint kifejlődni, de ezért itt is tisztán kivehetően jelentkeznek az említett bajok csirái. Szövetkezve a *haute finance*-al — úgymond Kautsky — eszközül arra, hogy az ország demokratikus erőit szolgálatába helyezték, hogy vele együtt az államot közösen fosztogassák, állanak az *üzletpolitikusok*; a polgárságnak ez a bár kicsiny, de annál hatalmasabb része, mely minden parlamentáris államban szerepet játszik és pedig annál inkább, minél erősebb egyrészt a parlament és minél gazdagabb az a terület, melynek kizsákmányolása felett rendelkezik és minél gyöngébb másrészt a néptömeg a parlamenterekkel szemben, vagyis minél kevésbé demokratikusan vannak a partok szervezve és fegyelvezve s minél inkább csak a választóknak szervezetlen tömegével van dolguk a parlamentereknek, a melylyel még mindig könnyen bántak el. (*Republik und Socialdemokratie in Frankreich. A Neue Zeit* 1905 január 1. számában 442. 1.)

követeljenek; sőt előfordult az is, hogy az ő sürgetésükre a törvényhozás oly speciális törvényeket szavazott meg, melyek fosztogató üzleteiket takarták. De a legkiáltóbb visszaélések a vonalak kihasználásában fordultak elő, a szállítási tarifák önkényes alkalmazásában, »oly borzalmas visszaélések, hogy inkább regénybe, mint történelembe valóknak látszanának«: a társaságok különböző feltételeket szabtak különböző klienseiknek, melyek némelyeknek lehetővé tették minden verseny megölését, a szállítási költségek leszállításával, míg másokat pusztulásra kárhoztattak.¹

A demokrácia állapotát a többi államokban is a tőke és a munka küzdelme határozza meg, nemkülönben a vagyon eloszlásának, az egyes társadalmi osztályok hatalmi súlyának, a katonai szervezkedésnek mikéntje, míg a múlt által kifejlesztett ideológiai erők inkább csak árnyalati különbségekre vezetnek.

Így legkedvezőtlenebb a demokrácia helyzete ott, a hol a politikai élet még mindig a nagy földbirtok uralma alatt áll az egyház és a militarizmus szövetsége mellett (Poroszország, Spanyolország, Magyarország);² kedvezőbb ott, hol a politikai

¹ Ib. II. k. 172. 1.

² A magyar demokrácia helyzetét Beksics Gusztáv sokkal kedvezőbben ítéli meg s úgy találja, hogy a magyar nemesség pusztá hevületből és áldozatkészségből alkotta meg azt a magyar demokráciát, mely által a magyarság „nemcsak a legszabadabb, hanem a legszabadelvűbb és legdemokratikusabb népek sorába küzdötte fel magát”, s hogy ezen hevületnek és lelkesedésnek csakis a faji érdek szabott korlátokat. Csodálatos, hogy ez az író, ki mint láttuk, nyugateurópai mérték szerint is szokatlan éleselméjűséggel veszi észre a demokrácia gyökereit: a honi viszonyok megítélésében elfogult s magyarázataiban minduntalan *sui generis* faji sajátosságokhoz kénytelen folyamodni.

Ezzel szemben azt hiszem, hogy társadalmi és politikai állapotainknak a nyugati demokráciáktól való tetemes elmaradottsága abban az alapvető tényben leli magyarázatát (melyet különben maga Beksics nemcsak észrevesz, de önálló búvárlattal egészen eredeti megvilágításba helyez), hogy nyugati stílusú, intenzitású és szellemű városi élet Magyarországon nem jött létre s az a polgári osztály, a mely kifejlődött a nyugatinak inkább csak torzképe volt. Ez az osztály sokkal erőtlenebb volt, semhogy a nemességgel szemben gyöngye defenzívánál egyebet folytathatott volna s teljesen híján volt annak a feudalizmust ostromló polgári forradalmi szellemnek, mely a nyugati demokráciák kivívásának alapvető ereje volt. A demokratikus haladást nálunk tényleg, miként Beksics helyesen állítja, a középnemesség vitte keresztül. Nem is vihette más keresztül, minthogy a törvényhozó hatalom az ő kezében volt. Ez az akció azonban korántsem volt a hevület és a lelkesedés az a grandiózus ténye, a minőnek Beksics hiszi. Igaz, hogy az úttörők tényleg ezen magasatos érzelmek hatása alatt állottak. De ebben semmi rendkívüli

élet végleg az indusztriálizmus kezébe került egy többé-kevésbé radikális és szabadgondolkodó polgárság vezetése alatt¹ (Olasz,

nincs. Minden nagy történelmi kialakulás úttörői az uralkodó társadalmi osztályokból kerültek ki mindenütt a világon. Az a döntő történelmi erő pedig, mely a régi Magyarország kapuit bezúgta, csak igen kis részben volt eszmei felhevülés, hanem sokkal nagyobb részben a külpolitikai viszonyok nyomozató kényszere és a belállapotoknak, különösen a gazdaságiaknak végleges csődje, mely egyként fenyegetett tönkrejutással urat és parasztot, úgy miként azt Grünwald Béla számos fényes lapon bebizonyította. Ezekhez kell még venni a jobbagység egyre fokozódó s már tettekben is ki-kitört elégedetlenségét, mely hogy hova vezethet a külföldi példák nagyon is ékesszólóan illusztrálták a nemesség előtt. A tények és a körülmények ezen hármassal kényszerének engedett a magyar országgyűlés, hogy vagy egy félszázaddal elkésve megvalósítsa a demokrácia minimumát Magyarországon, a mely változás annál is inkább érdekében állott, mert egy tarthatatlan gazdasági helyzetből szabadult általa, míg a törvényhozás s a közigazgatás továbbra is teljesen, *ha nem is jogilag, de tényleg* a kezében maradt. A demokrácia további fejlődése sem érintette hatalmi pozícióját. A kereskedelmi- és iparoskörökkel szembeni liberalizmusa az ő köreit nem zavarta, sőt a „*haute finance*” üzletei a születési arisztokráciát igen kellemesen érintették; míg azokon a tereken, melyeken hatalmi pozíciója tényleg veszélyeztetve volt, tehát a vármegyei és az agrárpolitika terein: „a faji konzervativizmus”, a hogyan az osztályérdeket el lehet keresztelni, a legteljesebben útját állottá minden valóban demokratikus haladásnak.

*Szóval egész újabb történelmünk számos sajátos fonásának kulcsa abban a tényben keresendő, hogy nálunk — ellentétben a nyugattal — valódi polgári élet és hatalmi viszonyok nem fejlődtek ki. (A modern átalakulásokra nézve Grünwald könyvein kívül I. Szabó Ervin pompás értekezését: *Jegyzetek a magyar forradalomról*. Huszadik Század. V. évf. 11. sz.).*

² A demokratikus szellem ezeket a gyökereit tisztán látja a nemzeti szocialista Fr. Naumann is. (*Demokratie und Kaisertum*. Berlin, 1900. Zweite durchgesehene Auflage. 91, és 92. 1.).

Németország helyzete különben a demokrácia tekintetében egész sajátos, a mi arra figyelmeztet, hogy a gazdasági fejlődés mellett még egyéb erők is közrejátszanak valamely állam politikai tendenciáinak meghatározásában:

„Németország ama kevés modern európai állam közé tartozik, hol a polgárságnak nem volt sem mersze, sem ereje, hogy *emancipációját mint osztály* legalább bizonyos fokig keresztül vitte volna. A 48-as idők siralmas vége ismeretes. Utóbb azután a mikor . . . már megjött az erjedalomra, a politikai hatalom meghódítására, akkor már felébred benne az iszonyat a revolúciótól, a mely már előre jelezte a politikai hatalomnak a proletariátus által való meghódítását. A fenyegetően emelkedő proletariátus elől a bourgeoisie ismét fejedelme védőszárnyai alá menekült, a mely alatt most annál nagyobb félelemmel gubbaszkodik, mennél jobban nő a proletariátus hatalma. Innen van, hogy a bourgeoisie-nak még oly országban is, a hol már az indusztriálizmus magas foka kijelölni látszik neki a legelőkelőbb helyet, legfőbb gondja, hogy magát a feudalizmus társadalmi és politikai formáiba lehetőleg beleélje”. (*A szociáldemokrácia helyzete Németországban*

Franciaország); és legkedvezőbb ott, hol a társadalom tagjainak tényleges vagyoni helyzete a legegyenletesebb (Svájc, Norvégia),¹ bár épen nem várható — a kellő társadalmi feszerők hiányában — hogy a demokrácia úttörő kezdeményezései innen kerüljenek ki. (Mindazonáltal Svájc a *referendum* intézményével tényleg megalkotta a jövő törvényhozási típusát). Míg ott, hol a munkaerő hiánya mellett sok a szabad földbirtok és a szervezett proletariátus az állami gépezet irányításában döntő szerepet visz: egyenesen oly állapotokkal találkozunk, melyeket a »munkásság paradicsomának« neveztek el (Ausztrália és Új-Zeeland).²

Írta Michels Róbert. Különlenyomat a *Huszedik Század*-ból. Budapest, 1905 6. 1)

¹ Norvégia valósággal az európai demokrata mintaállam és a történetíró kiemeli, hogy „a Dániától való elválás eltüntette a dán uralkodó osztályokat; alig maradt norvég nemesség; a kevés számú hivatalnokok Christiániában voltak összpontosítva, mely udvar nélküli főváros. A társadalom parasztokból — csaknem valamennyi birtokos — kereskedőkből, tengerészekből s pásztorokból állott. Mindig demokratikus jellege volt.” (L. a részletekre is Ch. Seignobos *Histoire politique de l'Europe Contemporaine. Evolution des partis et des formes politiques*. 1814—1896. Paris, 1897. 532. és következő 1.)

Érdekes és eddigi fejtegetéseinket igazoló tény, hogy a szomszéd Svédország különben igen hasonló nyelvi, vallási és életviszonyok mellett egészen más államformát tüntet fel. „A svéd társadalom a 19. századig arisztokratikus maradt. A Dél ... a nagy földbirtok hazája volt; a többi résznek, hol a talaj kevésbé termékeny, csak ritka népességű paraszt és halász lakossága van; e mellett néhány bányászcsoporth és kevés város. Az udvar, a nemesek, a tiszték, a hivatalnokok, a lutheránus papság a nemzet aktív részét teszik ki, mely uralma alatt tartja a népet; a politikai élet Stockholmban van koncentrálva a király körül.” (Ib. 529. 1.)

² Tényleg az ausztráliai gyarmatokban az elméleti szocializmus csaknem teljes hiánya mellett a munkáspártok számos követelménye sokkal teljesebben valósult meg, mint a kontinensen. Magas napszámok, messze kiterjedő munkásvédelem és biztosítás, a nagy földbirtok megszüntetésére irányuló törvényhozás, a köztulajdon és az állami üzemek fokozására irányuló törekvés, népies parlament jellemzik az ausztráliai szociális életet. Ez a változás azóta állt be, mióta az aranybányák felfedezésével hatalmas városi élet és egy aránylag igen tetterős, szervezett proletariátus fejlődött ki. A liberális polgárság a szervezett munkássággal együtt vette fel a harcot a nagy földbirtokosság és a *squatter*-ek (birkatenyésztők) ellen.

Igen kérdéses azonban, hogy a demokráciának ezek a csakugyan igen jelentős kezdeményezései állandó jellegűek lesznek-e s különösen, ha vajon az ausztráliai példa nyújthat-e egyáltalán útmutatást a szociális kérdés megoldása tekintetében? Sokkal valószínűbbnek látszik, hogy egyszerűen az amerikai történet fog itt is megisméltódni. Ha a szabad földterület mind el lesz foglalva, ha némely ipari üzemek kedvezményes helyzete megszűnik

5. A demokrácia jövője.

Vajon feljogosítanak-e bennünket az előző lapok meg-gondolásai, valamint a múlt és jelen néhány jellegzetes tényének áttekintése arra, hogy a demokrácia jövője tekintetében bizonyos következményeket valószínűeknek tartsunk?

Azt hiszem igen. De mielőtt e következtetések levonását megkísérleném, vessünk egy tekintetet azokra a válaszokra, melyeket a modern társadalomtudomány néhány főképviselője erre a kérdésre adott.

Spencer a demokrácia diadalát kétségtelennek tartja, mivel a társadalom célja az ember boldogsága s ez a cél a militarizmus aláhanyatlásával egyre tisztábbá lesz. Az ember erkölcsi természetének javulása meg fogja változtatni ragadozó, háborús ösztönét s a békés indusztriálizmusba fogja vezetni s ezzel együtt a szubordináció rendszeréből a koordináció rendszerébe, a statuséból a kontraktuséba. A tekintély helyét a beleegyezés fogja elfoglalni: az indusztriálizmus egyenlővé fogja tenni a polgárokat.

Tarde nem kevésbé biztosra veszi az emberiség demokrata haladásának szükségszerűségét. A társadalom alaptörvénye az utánzás. Ez az utánzás kezdetben a múlt utánzása egy társadalmon belül, elzárkózva idegen társadalmaktól. Ez a privilégiumok, a kaszt, az arisztokrácia uralma a *szokás* alapján. A társadalom fejlődésével az emberek a jelent kezdik utánozni nemcsak egymás között, egy társadalmon belül, de idegen társadalmak

ha a népesség szaporodásával a munkakínálat megnövekedik: a szociális kérdés egész komolyságával itt is fel fog lépni és a munka és a tőke összhangja meg lesz zavarva. Szóval okunk van azt hinni, hogy az a folyamat, mely Ausztrália munkásnépéből jómódú kispolgárokat csinált, kik „a *Factory Acts* és az általános szervezeti jog kivételével mindenben az angol középosztály véleményeit osztják”, kik a kontinens munkásaival szemben védvámkedvelők, imperialisták, háborús szelleműek és krikettjátékosok, nem bír egy tartós és állandó történelmi fejlődés jellegével. (L. az ausztráliai állapotokra nézve: Albert Métin: *Le Socialisme sans doctrines*. Australie et Nouvelle-Zélande. Paris, 1901; *Bulletin of the Bureau of Labor*. No. 56 — January 1904. Washington: *Influence of Trade Unions on Immigrants. Labor Conditions in Australia*.)

Az ausztráliai demokráciának az angol polgári snobizmus által való áthatottságát finoman rajzolja meg André Siegfried; *La Démocratie en Nouvelle-Zélande*. Paris 1904249 és köv. lapjain.

intézményeit is. Ez a *divat* uralma. Az egyenlőség a hasonlóság leánya, ez meg az utánzásé.«¹

Durkheim végül, a ki leghatározottabb képviselője a társadalom reális magyarázatának, egészen más alapokon vezet ugyan le eredményeit, de egészen hasonló konklúziókra jut: A primitív társadalmakban még nincs munkamegosztás. A társadalom egységei teljesen hasonlóak s köztük csak mechanikai szolidaritás van. Az egyeseknek ugyanazon eszméik és funkcióik vannak. Az elmék tartalma ugyanaz. Nincs egyéniség: a csoport, az összesség ránehezedik az egyesre.

A fejlődés bizonyos fokán beálló munkamegosztás megváltoztatja a dolgok ezt az állapotát. A különböző társadalmi funkciók kifejlesztik az egyéniségeket, kiket most már organikus szolidaritás fűz egybe. Az egyéniség egyre inkább felszabadul a kollektivitással szemben. A társadalom növekedése és sűrűsödése szükségkép létrehozza a differenciálódás azt a folyamatát, mely ép oly szükségkép a demokráciához vezet.²

Mindenesetre tanulságos dolog három ily eltérő iskola főképviseelőjének azonos konklúziója a demokrácia jövő kilátásait illetőleg.

E konklúzió indokolásának azonban igen eltérő értéket kell tulajdonítani. Így Spencer és Tarde ideológiai magyarázatai az emberi erkölcsök javulása, illetőleg az utánzás törvénye alapján bizalmatlansággal fog eltölteni mindenkit, ki a társadalomnak, mint az őt alkotó egyesektől különböző *sui generis* valóságnak természettörvényeiben hisz.

Sokkal tudományosabb a Durkheim gondolatmenete, mely végeredményben egy anyagi jellegű folyamatból, a társadalmi szerkezet egy alapvető képletéből vezet le következtetéseit. Természetesen nem lehet azt állítani, hogy ezzel az egész kérdés tudományos beállítása végleges, mert hisz nem tudjuk, hogy a munkamegosztásnak ez a fundamentális ténye micsoda természeti folyamatoknak követője, milyen más folyamatokkal áll kauzális összefüggésben és hova tendál?

A demokráciának, valamint általában minden társadalmi problémának megnyugtató megoldása nem várható mindaddig,

¹ E tan részletesen kifejtve található *Les Lois de L'imitation* c. munkájában.

² E gondolat menetét szerző részletesen *La division du travail social* c. munkájában fejt ki. V. ö. egyszersmind Bouglé tanulmányát: *Sociologie et Démocratie* a *Revue de Métaphysique de Morale* 1896. évi folyamában.

míg ezekkel a kérdésekkel tisztába nem jöttünk.¹ De addig is, míg ezt az úttörő munkát a jövő végre fogja hajtani, lehetséges bizonyos kauzális összefüggéseket kimutatni bizonyos társadalmi tények között, a mely összefüggések konstans jellegeből, esetleg progresszív természetéből valószínűségeket állapíthatunk meg a társadalmi történet jövő menetét illetőleg.

Mint hogy kétségtelennek bizonyult, hogy a demokratikus szellemi erő és intézmények a társadalmi struktúrák bizonyos képleteivel vannak összefüggésben: a demokrácia jövője ezen képletek mikénti fejlődésétől függ. S mint hogy ezen szerkezeti sajátosságok túlnyomó része egyenesen a társadalom produktív erőinek folyamánya, a melyeknek minden megakadása vagy visszafejlődése csak magának az életnek sérelmével volna lehetséges, míg azoknak további gyarapodása egyszersmind a társadalmi élet teljesebb expanziója, Bouglé egy alapvető igazságot mond ki ezekben a szavakban:

Darabokra szakítani az államokat, a földdel egyenlővé tenni a városokat, elzárni az utakat, az embereket zárt csoportokba szorítani, a melyek között meg kellene akadályozni az utánzási érintkezéseket és a melyeken belül meg kellene akadályozni az egyéni különbségeket: íme mindezek a társadalmi forradalmak előzetesen végrehajtandók volnának arra, hogy gátat lehessen vetni civilizációnk demokratikus lendületének.²

Bouglé hozzá tette volna még: le kellene rombolni a vasutakat, összezúzni a gépeket, feloszlatni a könyvtárakat és laboratóriumokat, szétkergetni a munkásszervezeteket s az emberek egyéb egyesüléseit s mindenekfelett visszaállítani a nagy földbirtok uralmát . . . Úgy-e mindez lehetetlen feladat volna? De nemcsak ez. Lehetetlen feladat volna ezen intézményeknek és képleteknek egyre gyorsuló fejlődését megakasztani.

A mi nem jelent mást, mint azt, hogy jó okunk van a demokratikus fejlődést az emberi észről és akarattól független természeti kényszerűségnek tartani: a mint azt Tocquvil nemcsak hogy helyesen felismerte, de okaiban is mélyrehatóan megvilágította.³ Más kérdés, hogy ez az egyre erősödő demo-

¹ Jászi Oszkár: *A szociológia módszerei. A szociológia két iskolája.* (Huszadik Század 1905. év-folyama).

² Bouglé: *Les Idées égalitaires.* I. m. 248. 1.

³ Ezzel szemben sokan a természettudományok újabb felfedezései alapján állítják a demokratikus eszmény keresztülvihetlenségét, mivel a társadalmi élet egyenlősülési tendenciája ellentétben volna különösen a létért való küzdelem, a szerzett tulajdonságok örökletessége és a biológiai munka

kratikus közszellem minő politikai formákat és társadalmi berendezéseket fog létesíteni s hogy orvoslást fognak-e találni a hogyan azok a borzalmas visszaélések, melyeket Ostrogorski, Bryce, Lecky és a többiek kimutattak.¹

Mindezeket a jövő gazdasági szervezete fogja meghatározni, mely még sokkal homályosabb körvonalakban áll előttünk, semhogy pontosabb válaszra feljogosítanának.

megosztás törvényeivel. Ez értekezés szűk keretei gátolnak abban, hogy ezekkel az ellenvetésekkel itt foglalkozzam. Az erre vonatkozó kutatások eredményét véleményem szerint Bouglé helyesen foglalja össze legújabb munkájában e képen: „Következtetéseink, ha nem is parancsolók, de legalább emancipálók. Felszabadítják társadalmainkat a természettudományi megszállás alól. Figyelmeztetik őket, hogy senkinek sincs joga egy *soi-disant* tudományos morál nevében elbátortalanítani a szellem törekvéseit: az út szabad. (*La démocratie devant la science*. Paris, 1904. 303. 1.) V. ö. egyszersmind Somló Bódog könyvét: *Allami beavatkozás és individualizmus*. Budapest, 1905. II. kiadás, mely néhány „természettudományi” anti-demokrata érv beható és meggyőző cáfolatát nyújtja.

¹ Természetesen a demokráciának tulajdonított bűnök közül számos csak az illető író rövidlátásán alapszik. Így Lecky a szabadságot félti tőle, de érveiben alig emelkedik túl a *laissez-faire iskola* elkoptatott érvein (*Democracy and Liberty*. London, 1896. I. K. 212 és következő lapjain).

Ratzenhofer vádja is csak megismétlése a politikai irodalomban szokásos közhelyeknek (*Wesen und Zweck der Politik*. Leipzig. III. K. 207.)

Különösen a történelemből vett vádakkal szemben sosem szabad feledni, hogy még napjaink demokráciái is mily kevésbé tekinthetők valódi demokráciáknak, hát még a múlt demokráciái. (Erre nézve értékes megjegyzéseket tesz Charles Adler: *Sociologie et Démocratie*. Revue de Métaphysique et Morale. 1896. évfolyam 251 és következő lapjain.)

V. Treitschke támadásaiban olykor a konzervatív pártember nagyon is kiérzik. (I. m. 249 és következő 1.)

Arra a vádra, hogy a korrupció a demokratikus államalkat inhaerens baja, helyesen válaszol Kautsky ekként: „A monarchistáknak és abszolutistáknak nincs okuk a köztársasági és a parlamentáris korrupció felett orrukot fíntorgatni, mert mit tudnak szembeállítani vele? Semmi mást, mint a bürokrácia egyeduralmát, melynek korrupciója nem kisebb, mint a parlament és tőle csak abban különbözik, hogy nem két tábornak a zsákmányért való harcából ered, hanem egy érdekkör biztosított monopóliumából. Ennek a rendszernek áldásos következményei Oroszországban épen most elég világosan lépnek előtérbe. Orosz-bürokrata korrupció és amerikai köztársasági korrupció azok a végletek, a melyek között mozog (és kénytelen mozogni) minden nagy kapitalista állam élete és működése. Ennek . . . orvossága csak az önkormányzat kiterjesztése, minden hivatalnoknak a nép által való választása, minden megbízottnak képviselőtestületek alá való rendelése, a szervezett nép ellenőrzése és fegyelme mellett. Már ma is a legjobb eszköz a parlament korrupció ellensúlyozására egy nagy, keményen fegyelmezett munkáspárt alkotása. (I. m. 443. 1.)

Az bizonyos, hogy a dolgokat politikai és erkölcsi oldalairól megragadva lényegesen megváltoztatni nem lehet s hogy Ostrogorski nagyon téved, mikor azt hiszi, hogy a pártrendszer, a szellemi és erkölcsi nevelés nagymérvű átgyúrásával fog lehetni a demokráciákat jelentékenyebben megtisztítani. Helyesebben: nagyon téved, mikor azt hiszi, hogy a pártrendszer) a szellemi és erkölcsi nevelés nagymérvű átgyúrása lehetséges a nélkül, hogy előbb maga a dolgok anyagi rendje jelentékenyen módosulna.

Addig pl. míg Amerika egy milliárdos oligarchia állama marad, melyben a nagy néptömegek eme kis körtől anyagi függőségben élnek, míg az állami élet szerveit ez a kör anyagi hatalmánál fogva kezében tartja s annak működéseit tetszése szerint befolyásolja: a dolgok jelenlegi rendje egyáltalán nem, vagy csak igen kevésbé módosítható politikai tervekkel és szellemi vagy erkölcsi dresszúrával.

Az emberiség jelen állapotán kétségbe kellene esnie minden elfogulatlan szemlélőnek, ha mélyebbre menő javulást nem remélhetne a jelenségek egy másik sorozatából.

Ez ismét a társadalom anyagi fejlődésének mikéntje: a munka termelőképessége óriásilag növekszik s vele együtt azok a munkásszerveződések, melyek a termelés irányítását s azok a szövetkeződések, «melyek a jövedelem eloszlásának szabályozását célozzák. Ezek a társadalom szerveződésének azok az új képletei, melyeken a jövő társadalma fog fölépülni, mely a termelést és az eloszlást a közösség feladatává téve, lehetetlenné fogja tenni a nagy tömegek kizsákmányolását a kevesek által s mely a nagy vagyonszerű ellentétet megszüntetve¹ s ezzel együtt a műveltségi állapotot felemelve s egyenlősítve² meg fogja gátolni az egyik ember uralmát és korrupcióját a másik emberen.

¹ Kétségtelen, hogy az u. n. municipál-szociálizmus hatalmas lépés ebben az irányban s a *Fabian Society* nagyon jól látja a demokrácia gyökereit, mikor valódi regenerált demokratikus közéletet nem tud elképzelni a községi önkormányzat legszélesebb körű kifejlesztése nélkül. (Érdekes adatokat találni erre nézve Jean Bourdeau: *L'évolution du Socialisme*. Paris, 1901. IV. fejezetében.)

² A nép igazi nevelése a demokráciára hova-tovább a kor egyik legfontosabb problémájává válik: „A demokrácia nevelése — úgymond Alfred Croiset — a XX. század demokratikus Franciaországában ép oly fontos ügy, mint a hajdan monarchikus Franciaországban a fejedelem nevelése, ki születésénél fogva hivatva volt egy napon felette uralkodni. A közügyek kormányzata, mely akkor egy családra tartozott, ma minden polgár feladata.

S a társadalmi hatalmi erők ennek a nagymérvű egyenlősülésének szükségkép a társadalmi közszellem és berendezés egy valóban demokratikus formája fog megfelelni.

A mindent a népért és a nép által gondolata, mely az ősi kezdetleges társadalmak hatalmi viszonyainak tényleges egyenlőségét kísérte, fel fog újulni magasabb ritmuson, óriási körben, a modern technika minden vívmányával felszerelve a hatalmi viszonyok azon nagymérvű újrakiegyenlítődéésében, melyre napjaink indusztriálizmusa elvezet.³ *Jászi Oszkár.*

A demokrácia oly társadalom, melyben minden egyes hivatva van közvetlenül vagy közvetve a kormányzat irányára és a törvényhozásra befolyást gyakorolni. Tehát elsőrangú társadalmi érdek, hogy e demokrácia minden egyes polgárának meg legyenek a szükséges tulajdonságai arra, hogy hasznosan fejtsse ki e befolyás azt a részét, melyet neki az alkotmány és a szokások adnak . . .” (*L'Education de la Democratie* Lemons professées à l'école des Hautes Études Sociales. Paris, 1903. 37., 38. 1.)

Fouillée is a demokrácia alapproblémáját a nevelésben látja s miként Fichte azt hiszi, hogy „egyedül a nevelés menthet meg bennünket mindazon bajoktól, melyek agyonnyomnak”; de ő is beleesik az ideologikus gondolkodók főhibájába, t. i. elfeledi, hogy a társadalom „szellemi köztulajdona” a demokráciának megfelelően nem alakulhat át, az anyagi tulajdon megfelelő módosulása nélkül. Egész könyvében átvonul az ilyen összeegyeztető törekvés erőszakoltsága. (*La propriété sociale et la démocratie*. Paris, 1904)

³ Ezt a folyamatot az ideológiai oldalról gyönyörűen írta le Morgan ezekben a híres szavakban:

„A civilizáció kezdete óta a gazdagság növekedése oly rettenetessé, alakjai oly különböző neműekké, felhasználása oly terjedelmessé és igazgatás oly ügyessé vált a tulajdonosok érdekében, hogy ez a gazdagság a néppel szemben legyőzhetetlen hatalommá lett. Az emberi szellem tanácstalanul és megbabonázva áll a saját maga alkotása előtt.

Mégis el fog jönni az idő, mikor az emberi ész meg fog erősödni a gazdagság feletti uralomra, midőn meg fogja állapítani úgy az állam viszonya a tulajdonhoz, melyet oltalmaz, mint a tulajdonosok jogainak határait. A társadalom érdekei az egyéni érdekeket feltétlenül megelőzik és mindkettőt igazságos, harmonikus viszonyba kell hozni.

A pusztá vadászat gazdagság után nem végrendeltetése az emberiségnek, ha különben a haladás a jövő törvénye marad, miként a múlté volt. A civilizáció óta eltelt idő csak kis tört része az emberiség lefolyt idejének; csak kis tört része annak, mely még előtte áll. A társadalom feloszlása fenyegetőleg áll előttünk, mint egy történelmi pálya befejezése, melynek egyedüli végcélja a gazdagság volt, mert az ilyen pálya magában hordja saját pusztulása elemeit. Demokrácia a közigazgatásban, testvériség a társadalomban, a jogok egyenlősége, általános nevelés fogják a társadalom legközelebbi magasabb fokát megszentelni, melyért tapasztalás, ész és tudomány állandóan dolgoznak.

Újra életre kelése lesz — de egy magasabb alakban — a régi gensz szabadságának, egyenlőségének és testvériségének”. (*Ancient Society* 552. 1.)

Érdekes, hogy egész más csapásokon haladó író, Balogh Arthur is a tiszta demokrácia érvényesülését csak a „szociálisztikus gazdasági rendszer” alkalmazása mellett tudja elképzelni. (*Politikai Jegyzetek* Kézirat gyanánt. Budapest, 1905. 173. 1.)

Ellenkezőleg egy a kérdéssel foglalkozó legújabb francia munka csak nagyon kevéssé tud a liberális iskola régi elvein túlmenni. (E. Marguery. I. m.)